

DARKO BRATINA*

Manjšine v multinacionalnem prostoru

*M. Komac:*** Na vratih tvoje pisarne visi nadvse¹ pomembna misel izpod peresa Elieja Wiesla, opominjajoča tudi za današnji čas, ko se italijanska »klasična« neofašistična stranka, pa tudi nova desnica združena v stranki Naprej Italija, oziroma njeni voditelji drastično levijo. Zadnje izjave voditelja MSI (oziroma Aleanza nazionale) Gianfranca Finija so naravnost »šokantne«. Kakšen bo po tvojem mnenju prihodnji razvoj tega (skrajno) desnega političnega italijanskega gibanja; to je nadvse pomembno tako za slovensko državo kot tudi za slovensko manjšino v Italiji?

D. Bratina: Finijeve izjave so vsekakor »močne«. Na kongresu stranke, torej javno in ne zasebno, je izjavil, da priznava italijansko republiko kot republiko, ki se je rodila na podlagi antifašizma. Prav tako je zanimivo drugo izhodišče: Fini trdi, da je proti rasizmu, proti šovinizmu itd. To je močna izjava. Prav mogoče je, da njegovo obnašanje temelji na trenutni politični konjunkturi oziroma na političnem oportunizmu. Sicer pa bomo preverjanje Finijevih intervencij prav kmalu imeli na našem območju, ob meji. Ravno obmejna področja so najprimernejša za verifikacijo razvoja določenih procesov; kot pri študiju funkcij v matematiki. Ključna obnašanja in gibanja prihajajo do izraza le pri nujnih točkah. Kakor koli že, opraviti imamo s procesi pomembnega prehoda, ki se znajo razrešiti na več načinov: lahko se bodo zasukali v smeri višje demokracije, se pa lahko vse skupaj zasuče v neke vrste še nepoznani postindustrijski totalitarizem. To ni totalitarizem v vojaških uniformah in tankih, ampak totalitarizem »gnetenja« možganov, če si nekoliko sposodim misel Marshalla Mc Luhana, ko pravi, da medij ni samo »message«, ampak tudi »massage«.

M. Komac: Ko si načel vprašanje obnašanja funkcij v (ob)mejnih situacijah, to takoj asociira na klasično vprašanje slovenskega narodnega vprašanja – problematiko slovenske manjšine v Italiji. Kako se v teh procesih obče italijanskega prehoda kažejo možnosti za sprejetje ustreznih zaščitnih norm za slovensko manjšino v Italiji?

* Dr. Darko Bratina, senator v italijanskem parlamentu in do nedavnega ravnatelj SLORI v Trstu.

** Dr. Miran Komac, docent na FDV.

¹ »Fašizem zapeljuje, obljublja, pomirja, prikriva. Je sen, ki postane mora. Na svetu ni poznan noben primer fašizma, tudi če je prišel na oblast preko infiltriranja v druge stranke, ki bi ohranil neokrnjene temeljne svoboščine in ne bi na koncu končal v tragediji«. Elie Wiesel, Nobelov nagrajenec za mir leta 1986.

D. Bratina: Nisem prepričan, da bomo kaj dosegli v tem parlamentarnem sklicu. Parlament deluje v »permanentnem« izrednem stanju, saj se neprestano napoveduje razpust parlamenta in razpis predčasnih volitev. Poleg tega se italijanska vlada ukvarja s prav neverjetnim obsegom problemov, tako da je po svoje »razumljivo«, da je parlament problem slovenske manjšine v Italiji percipira kot obremen. V teh političnih razmerah se bodo (upam) reševala le nekatera praktična vprašanja, kot je na primer financiranje ustanov slovenske manjšine, kar se je tudi pred kratkim zgodilo z novo Dinijevo vlado. Vse drugo, predvsem »globalna« zakonodaja, pa se bo rešilo le, če bomo prišli v stabilnejše politično stanje. Obstaja pa tudi vprašanje, ali je sploh mogoče rešiti, enkrat za zmeraj (»globalno«) vprašanje slovenske manjšine v Italiji kot tudi druge. Osebnost sem prepričan, da je pomembnejše sprejeti jasen okvirni zaščitni zakon, s katerim se priznajo nekatere osnovne stvari, predvsem manjšine kot subjekt in njena prisotnost na določenem ozemlju, posamezne probleme pa razreševati s stalnim zakonskim dograjevanjem ob upoštevanju dinamike sodobne družbe, v kateri se tudi manjšina stalno spreminja.

M. Komac: Kakšna je v tem okviru lahko vloga Slovenije?

D. Bratina: Jasno je, da mora imeti država, ki je izraz slovenske nacionalnosti skrb za razvoj tistih delov lastne nacionalnosti, ki živijo zunaj meja države (»izmejstvo«), razpršeni po svetu in seveda ob meji. V tej perspektivi pridejo seveda v poštev predvsem tisti, ki živijo ob meji, ker so dejansko v stalni povezavi z matico. Vendar se mora to primarno kazati (v primeru slovenske manjšine v Italiji oziroma italijanske v Sloveniji) kot mednarodna obveza, dogovorjena med Slovenijo in Italijo. Toda dolžnost Italije je, da po demokratični poti reši vprašanje italijanskih državljanov drugačne narodnosti, tako kot je Slovenija dolžna reševati vprašanja italijanske manjšine kot lastnih državljanov. Korekten, demokratičen odnos med državljani lahko sloni samo na določenem ustavnem paktu. Habermas govori o ustavnem patriotizmu. Edini patriotizem, ki ga Habermas priznava, je ustavni patriotizem. Seveda, če je ustava demokratična. Na podlagi tega pakta sem jaz, kot Slovenec, ki živi v Italiji, njen polnopravni državljan, sem celo parlamentarec. In prav na podlagi tega pakta imam pravico do svoje drugačnosti. In država, v kateri živim, mora spoštovati mojo drugačnost. Ker jaz nisem gost v tej državi, ampak sem doma v tej državi. Zato bi bilo kar precej absurdno, da bi bilo od trenutne vlade odvisno, ali mi dovoli ali ne »bivanje« doma. Absurdno bi bilo, da mi kot italijanskemu državljanu vsakokratne vlade dovoljujejo kot neke vrste koncesijo izražanje moje etnične drugačnosti.

M. Komac: Tvoj razmislek naravnost sili v vprašanje o italijanski državni politiki do »drugorodcev«, čeprav »domorodcev«. Italijanska politika raznarodovanja se kaže kot stalnica v celotnem obdobju italijanske države. S fašizmom je bila privedena etnična bonifikacija; do krvavih bregov, pa tudi s padcem fašizma trend »tihe asimilacije«² ni bil povsem odpravljen. Kje so, po tvojem mnenju, temeljni vzroki tega nacionalističnega obnašanja?

Bratina: Odgovor na vprašanje je treba iskati v dveh smereh. Najprej v klasični

² »Tiha asimilacija« je navadno sinonim za sodoben trend usihanja slovenskega etnosa v zamejstvu. Izraz sta uporabila Emidij Susič in Danilo Sedmak za naslov monografije o psiholoških vidikih asimilacijskih procesov znotraj slovenske manjšine v Italiji.

nacionalistični ideologiji prejšnjega stoletja, pred katero tudi Italija ni bila imuna; izvore ima v francoski revoluciji³ oziroma v »iluminističnem«⁴ jakobinskem načinu vsiljevanja ljudskim množicam koncept odrešenja; in kdor se temu upira, ga je treba za dobro vseh in tudi za njegovo dobro ali prevzgojiti ali odstraniti. To pomeni, da nekdo drug razmišlja zate in želi tvojo srečo; če se ne prilagodiš njegovemu modelu, te uniči za tvoje dobro. Pri tem je zanimiv in nadvse poučen zgodovinski primer pokrajine Vendeeje.⁴ Tu se je v nekakšni genetski obliki že zgodilo vse tisto, kar je dobilo v XX. stoletju »industrijsko-znanstvene«⁵ razsežnosti. V Vendeeji je namreč prišlo do konflikta glede jezika, ker v tistem območju Francije niso sprejemali pariške francoščine. Nastal je versko ideološki konflikt. Prišlo je do sistematičnega uničevanja ljudstva, pretežno tradicionalno katoliškega, ki se je upiralo »razsvetljevanju«. Seveda moramo gledati na omenjeno obliko tradicionalnega katolicizma kot vrsto antropološko-kulturnega modela, ki se mu niso hoteli odpovedati. Konflikt je »spodbudil«⁶ francoske nadnacionalne oblasti, da so z vojsko zelo brutalno zatrli upor. Pobile so celo ženske in otroke in iz njihovih trupel »pridelovali«⁷ milo in mast za kolesa vozov; za uničevanje ljudi so uporabljali krematorijske peči in zastrupljali vodo. Vendeeja je torej v malem napoved vsega tistega, kar se je razvilo v totalitarnih oblikah, pa naj bo to varianta fašizma in nacizma ali pa vzhodnoevropske totalitarne variante.

Na francosko revolucijo (oziroma, natančneje, na njen jakobinski model) in z njo povezano nastajanje nacije je vezan še en pojem, nadvse pomemben za nacionalistično ideologijo – sakralizacija ozemlja, na kar nas opozarja francoski zgodovinar Francois Furet. Furet opozarja, da je formiranje francoske nacije pomenilo tudi, da se mora Francija »očistiti«, ker so ji zavladali tujerodci (to so bili aristokrati itd.), ki so se bali emancipacije buržoazije. Ta bo razgnala okupatorje in vzpostavila vladavino ljudi čistega galskega izvora. Ozemlje pridobiva attribute nacionalne svetosti preko ideološkega in antropološkega čiščenja. Še danes se v Italiji uporablja dikcija, da so tista ozemlja, ki jih je Italija dobila po 1. svetovni vojni, dobila iredento, se pravi, da so bila na neki način odrešena, osvobodjena. Neko »sveto čiščenje«, ki je bilo možno/nujno zaradi toliko prelite italijanske krvi.*

Drugi del odgovora na temo italijanskega nacionalizma je mogoče iskati v načinu nastajanja italijanske države. Ta se je formirala težavno. V prejšnjem stoletju sta za prevlado konkurirali dve opciji: federalistična in centralistična.⁵ Zmagala je seveda centralistična opcija, to je, zmagal je Piemont, ki je okupiral Italijo; in potem je bilo treba sestaviti nacijo. Zaradi tega poznega preskoka v nacijo se v Italiji ni nikoli zastavljalo nacionalno vprašanje v izvornem pomenu, ampak je takoj prešlo v nacionalistično vprašanje. Fašizem je koncepcijo nacionalnega vprašanja še dodatno onesnažil. Če si v Italiji v povojnem obdobju uporabljal izraz nacionalen, si bil avtomatično okarakteriziran kot desničar, celo fašist. Šele pojav Severne lige, ki se na začetku pojavi kot lokalno lombardsko gibanje, torej gibanje, ki izpostavlja vprašanje lokalne identitete, je sprožil ponovno razpravo o

* Italijanski izraz je: »il sangue versato in queste terreha reso queste terre redente«.

³ O povezavah med francosko revolucijo in prebujanjem italijanskega nacionalizma glej npr.: E. Hobsbawm, *Obdobje revolucije*. – Ljubljana, DZS, 1968

⁴ Upor v Vendeeji se je pričel marca leta 1793.

⁵ Odlično razpravo o tem, kako je bila v procesu izgrajevanja Italije »zaigrana«⁶ federalistična opcija, je pred kratkim objavil Sergio Romano z naslovom *Declino e morte dell'ideologia risorgimentale*. – Milano, 1995.

vprašanju, kdo smo ali kdo so Italijani? Kako je z nacionalnim vprašanjem? Obstaja ali ne obstaja italijanska nacija, itd.? Poleg tega je treba poudariti, da je italijanski narod nastal kot zbir različnih regionalnih situacij,⁶ ki so jih vodile različne regionalne elite, katerih skupni identifikacijski dejavnik je bil skupni jezik. Ni težko dokazati, da je pretežni del tistega, kar imenujemo italijanska kultura (literatura, visoka umetnost), nastalo pred formiranjem italijanske države. Paradoksalno je, da nastanek nove države privede do upadanja, »zadušitve« kulturnega izražanja.

Četudi so prav zdaj v Italiji velike razprave o nastajanju italijanskega jezika; ta je nastal in prišel do visokega izraza, mnogo preden se je formirala italijanska država. Toda v novi italijanski državi so pisatelji zunaj florentinsko-toskanskega območja doživljali jezikovne komplekse. Celó Alessandro Manzoni se je podredil florentinščini, ko je pripravljal zadnjo verzijo Zaročencev; to je jezikovno očistil in stojič dodal, da mora iti oprat perilo v reko Arno (*sciacquore i panni nell' Arno*). Zaradi vseh teh dilem je razumljivo, da Italijani s težavo razumejo nacionalno in še posebej manjšinsko vprašanje.

Kar zadeva narodno manjšinsko vprašanje nasploh in slovensko manjšinsko situacijo še posebej, sta pomembni dve dodatni ugotovitvi: najprej, da je v preteklosti veljalo trdno prepričanje, da je treba prebivalstvo, ki je bilo vključeno v Italijo, asimilirati. Isto je naredila Italija na Siciliji in drugih južnih predelih, kjer so bili ljudje etnično precej različni. Torej nismo bili Slovenci edini, ki smo bili podvrženi represiji. Veljalo je namreč, da gre v primeru Italije za zaokroženo ozemlje, na katerem je treba oblikovati Italijane. Znano je geslo, ki se je uveljavilo po zedinjenju Italije »fatta l'Italia birogna fare gli Italiani«. Neitalijane je treba recivilizirati. Druga pomembna značilnost pa izvira iz primerjave različnih etničnih slik, ki jih imamo v Val d'Aosti, na Južnem Tirolskem in v Furlaniji-Julijski krajini.

Ugotovimo lahko, da so Nemci na svojem ozemlju večina, isto je veljalo za frankofone (vsaj takoj po drugi svetovni vojni), medtem ko smo Slovenci v Furlaniji-Julijski krajini dejansko manjšina. To pomeni, da je bilo pripravljanje manjšinske zakonodaje v prvih dveh primerih v bistvu rešitev za italijansko manjšino v obeh pokrajinah. Medtem ko smo mi tukaj etnična manjšina, ki jo je treba zaščititi. Ko razpravljamo o težavah zakonske zaščite slovenske manjšine v Italiji, je treba imeti tudi to dejstvo v evidenci.

M. Komac: Na eni strani jakobinski princip izgradnje italijanske nacije, ki »briše« vse tisto, kar je drugačno, tudi s skrajnim jezikovnim purizmom celo za italijansko govoreče v dobi fašizma, na drugi strani zgodovinski ostanki formiranja italijanske države, so še vedno sestavni del sodobne italijanske politične kulture. Kakšna je torej perspektiva ohranjanja etničnih posebnosti nasploh ter znotraj te slovenske manjšine še posebej? Zdi se mi, da bo brez vseevropske razgradnje jakobinskega modela uspeh le skromen.

D. Bratina: Predvsem opažamo (mi manjšinci smo še posebej občutljivi za to), da se je v Zahodni Evropi v drugi polovici šestdesetih in v sedemdesetih letih zopet razmahnilo zanimanje za nacionalna in manjšinska vprašanja. Sam to povezujem z iztekanjem industrijske ere (imenujem jo era »hard«) in s prehodom v postindustrijsko ero (ero »soft«). Za prvo ero so značilne močne strukture (industrijski

⁶ Zgolj kot zanimivost naj povem, da se je Dante antodefiniral kot »florentino di nazione«.

giganti, močna nacija, močna država, močno izostreni razredi, močne stranke itd.). V drugi eri postajajo s splošnim »mehčanjem« družbenih odnosov (zaradi individualne mobilnosti, povečanega mednarodnega sodelovanja številnih znanstvenih srečanj, raziskovanja spoznanj itd.) zanimivejša tudi narodnostna vprašanja. V bistvu to pomeni, da se v prvi plan spet vrača vprašanje identitete. Pojavlja se razlike med izvirno pripisano identiteto in identiteto, ki jo je posameznik zgradil/dogradil kot mobilni subjekt v procesu sekundarne in tercialne socializacije. Tako v nacionalni kot v realsocialistični državi so preganjali drugačne, tiste, ki niso bili usklajeni z modelom. S to razliko, da je bila na Zahodu identiteta vsiljena ob izvajanju običajnih asimilacijskih procesov, medtem ko v Vzhodni Evropi ti procesi dejansko niso bili potrebni, ker je bila identiteta posamezniku preprosto odvzeta. Toda oba modela sta bila neuspešna, saj je etnično-nacionalna (pa tudi verska) identiteta proizvod zgodovinske kumulacije, ki je ni mogoče preprosto izničiti. Paradoksalno je, da se države še vedno obnašajo po starih kalupih, čeprav so se močno spremenile družbene okoliščine. To sicer lažje uspeva na Zahodu, ki ni doživel fizičnega zloma. Vse skupaj kliče po izgrajevanju nečesa (težko bi rekel modela), ki bo bolj kot principe upoštevalo potrebe ljudi v evropskem prostoru. Mogoče ne bi bilo napačno, če bi upoštevali tudi nekatera spoznanja tistih področij, ki so nastala kot proizvod intenzivnih imigracij. Evropa je namreč trdnjeje zasidrana v svojo preteklost, kar jo prav neverjetno determinira v primerjavi z državami, ki so se formirale ali so nastajale na podlagi migracijskih valov. V teh državah se etnična problematika zastavlja čisto drugače. To velja tudi za manjše, deprivilegirane narode, kot so na primer Baski, Irci, itd. Prav vsi se v procesu emancipacije sklicujejo na daljno preteklost. Etnos je torej neverjetno močna vez, ki je ni mogoče enostavno uničiti. Je vir, iz katerega posameznik črpa določeno simbolično energijo in simbolično smiselno lastnega življenja. To primarno pomeni, da je treba ustvariti razmere, v katerih se bo (narodna) identiteta posameznika normalno razvijala, čeprav etnična identiteta ni predvsem vprašanje posameznikov, temveč vprašanje prostora, katerega identiteto izoblikujejo in dograjujejo posamezniki kot akterji. Ti hkrati uporabljajo etnos in kulturno bogastvo, ki je v določenem prostoru, iz katerega črpajo vire za gradnjo identitete. Z drugimi besedami, ni vprašanje, ali sem Slovenec ali Italijan, temveč ali imam ali nimam možnost črpati iz slovenske zakladnice tako, kot naj bi imel možnost črpati iz italijanske zakladnice. V danem prostoru, ki je bogat, pa tudi obremenjen z etničnimi identitetami, je vprašanje osebne identitete, vprašanje možnosti dograjevanja na podlagi ponujenih etno-strukturnih okoliščin. Vse to zadeva zgolj posameznika in njegove izbire. Težje razrešljivi pa so procesi identifikacije na širši družbeni osnovi. To se res nanaša na posameznika, vendar zagotavljanje virov identitete ni zgolj vprašanje posameznika. Če predstavljena hipoteza drži, se odpirajo povsem novi horizonti manjšinske problematike in njeno uokvirjanje v evropski prostor.⁷

M. Komac: Gre torej za temeljno priznanje, da dediščina multinacionalnega prostora ne more biti v domeni zgolj ene etnije, na kar smo raziskovalci manjšinske

⁷ Bralec si lahko še podrobneje elaboracijo hipotez ogleda v prispevkih, ki jih je prof. Bratina objavil v zadnjih letih. Še posebej je treba opozoriti na te zapise:

– Identita etnica e società post-industriale. – *La battana*, n. 128–129, 1991

– Essere insieme sloveni e italiani. – *Il territorio*, n. 16/17, 1986

– Gli sloveni a Trieste: un soggetto storico da «nascondere»? V: *Slovinci v Trstu*, 1991

problematike (ne glede na državno provenienco) opozarjali že pred časom.⁸ In seveda, ali ni prav omejenost narodnostnih dobrin, ki jih različne etnije zajemajo iz istega ozemlja, lahko izvor nacionalizma?

D. Bratina: Nacionalizma, ali bolje rečeno navezanost na vire nacionalnosti, ni mogoče primarno obravnavati negativno. Izvorno je vir učlovečenja posameznika tudi način iskanja posameznikovega smisla. Postane pa nevaren pojav ko pridobiva eskuzivnost ene etnije nad vrednotami ozemlja. Ko se v nekem smislu sakralizira, saj si je drugače težko predstavljati, zakaj je posameznik za osvajanje ozemlja pripravljen žrtvovati celo svoje življenje. Dokler nacionalnost ostane v mejah imanence, je zdrava stvar, ko se nacionalnost spremeni v transcendenco, nekaj sebi nenaravnega, ko stopi v konkurenco z religijo, se dobesedno prelevi v patologijo.

Danes živimo, kot nas opozarja Max Weber, v odčaranem svetu, kar naj bi pomenilo, da se sakralno v nacionalizmu odstranjuje, ostajajo pa etnične vrednote, ki so, kot sem že omenil, pomembne pri tvorbi osebne identitete posameznika. Postavljam nekolikanj drzno tezo, namreč da padec berlinskega zidu ni pomenil samo konca povojne blokofske delitve sveta, ampak konec dvestoletne zgodovine, ki se je začela z Vendejo in s hudimi nacionalno rudicijskimi postopki.

Današnja postjakobinska dolžnost Evrope je, da ozavešči in uresniči tvoren agregat in mozaik različnih jezikov, kultur in tudi veroizpovedi. To seveda pomeni oblikovanje drugačnega odnosa do vseh teh različnosti in uvajanje novih oblik in vsebin v izobraževalne, medijske in druge sisteme. Alternative temu, na žalost, že poznamo v fašizmu in nacizmu. Ne smemo namreč pozabiti, da je bil nacizem velik evropski projekt, seveda v totalitarni, mononacionalni in celo monorasistični varianti. Žal večkrat pozabljamo, da se tudi nove oblike desnice sklicujejo na Evropo. Nacizem sam je bil, kot sem že omenil, evropski projekt. V velikem, industrijskem načinu uničevanja nezaželene identitete drugačnosti v ljudeh.

Glede uveljavljanja (in pomena) narodnostne identitete je opazen zanimiv trend. Na eni strani smo priča procesom, ki skozi uveljavljanje zlasti jezikovno-kulturnih posebnosti vodijo v nekakšno razdrobljenost, v množico mikroenot. Na drugi strani pa poteka globalizacija na gospodarskem, bančnem, transportnem itd. področju. Preko medijev se, kot je to ugotovil Marshall McLuhan, človeštvo premika v globalno vas. Ni pa upošteval, ampak sem prepričan, da bi, če bi še živel, tudi pomena lokalne vasi, v kateri posameznik živi. Le v lokalni vasi oseba dobi smisel. V lokalni vasi si akter. V globalni vasi si samo gledalec!

M. Komac: Model ali zbirka idej, o katerih govoriš, je pretežno še vedno domena spoznanj znanstvenikov, kulturnikov in intelektualne elite. V politiko si le mukoma utira pot. To velja tudi za italijansko zunanjo politiko, ki prav v odnosih s Slovenijo izkazuje mnoge ostanke jakobinsko – »prosvetliljskega« odnosa. Kako bi ti ocenil dogajanje med državama od razvpite oglejske deklaracije dalje?

D. Bratina: Vsaj kar zadeva oglejsko deklaracijo, je treba poudariti, da je ta predvsem izraz političnega trenutka, v katerem je nastala. V nekem smislu izraža celo težave obeh tedanjih zunanjih ministrov v domačem okolju. Ko jo opazujemo s tega vidika, je bila dober kompromis med ovirami, s katerimi sta se srečevala ministra.

⁸ Glej na primer, 1. in 2. Etnična delavnica štirih institutov. – Razprave in gradivo, Ljubljana, INV, 23, 1990

M. Komac: Oglejski sporazum bi, ko sem ga na hitro preletel, podpisal tudi sam. Za nas Slovence je bil nadvse pomemben v tistem delu, ki govori o priznanju slovenske manjšine v videmski pokrajini. Toda podrobnejše branje odkriva mnogo zelo nevarnih pasti. Meni se je cena zdela previsoka.

D. Bratina: Zagotovo drži, da je bilo v tem pristopu in predvsem v kasnejših italijanskih reakcijah na slovensko zavrnitev skoncentrirano vse tisto, kar sva označila kot »ostanek starega pristopa«. Predvsem se je izražal neuravnovešen odnos med državama. Ima pa to težko sporazumevanje med Italijo in Slovenijo svojo nadvse pozitivno stran. Italija je s svojim vztrajnim zavračanjem naredila Sloveniji neverjetno marketinško uslugo – tako v Italiji kot v svetu. Slovenija je, čeprav skozi »stranska vrata«, prišla do nujno potrebne medijske promocije.

M. Komac: Ko že omenjaš medijsko promocijo Slovenije: v kolikšni meri je Slovenija sploh poznana v italijanskem prostoru?

D. Bratina: Italija je »čudna« dežela. Je neverjetno slabo obveščena celo o lastnih posebnostih in značilnostih nasploh; o njenem severnozahodnem delu pa še prav posebej malo vedo: Trst ji je pri srcu, vendar je daleč, o Gorici vedo malo ali nič, mešajo Furlanijo s preostalimi območji Italije, itd. Celoten prostor je v obrobnem kotu splošne italijanske slike. Vse se pravzaprav dogaja med Milanom in Rimom. Celo v Piemontu, kjer sem nekaj časa živel, vlada prepričanje, da živijo oddaljeni od pomembnih italijanskih središč, četudi se je tam formiral zametek italijanske države. Najbolj plastičen odgovor na vprašanje je lahko dogodek, ki se mi je pripetil v senatni komisiji za mednarodne odnose v razpravi ob sprejemanju Avstrije v Evropsko skupnost. Takrat sem v svoji intervenciji poudaril, da gre v tem primeru za nadvse civilizirano obliko preseganja starih rivalstev med državama, ki so pogosto v preteklosti rojevala nadvse krvave vojaške spopade. Poleg tega pa pomeni vključevanje Avstrije pomembno dejanje v procesu rekonstrukcije srednjeevropskega prostora, ki so ga razdelili in ločili procesi v prvih desetletjih tega stoletja. Razprava je potekala teden dni po komemoraciji v Kobaridu, zato sem kolege senatorje spomnil, da vsa poročila o tem dogodku (vključno s poročilom italijanskega veleposlanika iz Ljubljane) govorijo o izjemno visokem kulturnem in nadvse spoštljivem večnacionalnem obeleževanju tega dogodka. In vse to se je dogajalo, sem dodal, v Kobaridu (itl. Caporetto)⁹, ki je zdaj v Sloveniji. Ob koncu razprave je k meni pristopil sen. Giulio Andreotti in dejal: »Veste, kolega, tudi jaz nisem vedel, da je Caporetto v Sloveniji!« Če on, ki je zasedal prav vsa ključna mesta v italijanski politiki tega podatka ni poznal, si lahko predstavljamo, kakšno je bilo šele vedenje (in presenečenje) pri drugih senatorjih.

M. Komac: Letošnje leto je leto, ki ga zaznamuje obilica pomembnih obletnic. Radostnih in travmatičnih. Kar zadeva narodnoosvobodilni boj na Slovenskem, je paleta razmišljanj odvisna v prvi vrsti od vloge, ki jo je kdo v tem času igral. Prav to dejstvo je pogosto izhodišče za reinterpretacijo dogajanja v takratnem času in, kar je še pomembnejše, za poskus uveljavitve te reinterpretacije kot nove zgodovine. Kakšen je tvoj pogled na takratno dogajanje in na posledice, ki so temu dogajanju sledile?

⁹ Za boljše razumevanje je treba poudariti, da imajo bitke na soški fronti in v tem okviru posebej italijanski poraz pri Kobaridu (Caporetto) v italijanski nacionalni politični zgodovini prav mitski pomen.

D. Bratina: Poizkusi predružačenja zgodovine se pojavljajo tudi drugod in ne samo v Sloveniji. Ni malo primerov, ko se skozi medije skuša zmanjševati, če ne celo zanikati tisto, kar se je dogodilo, na primer židovskemu ljudstvu. Na isto raven se skušata postaviti okupacija (in z njo tudi kolaboracija) in protifašistični odpor. Gotovo je, da so bile krivice storjene tudi na strani osvoboditeljev, toda izvor vsega le leži v fašističnem projektu, ki je slovanskemu narodu kot tudi drugim narodom v Evropi namenil nič kaj »svetlo« prihodnost.

Res je, da so se v Sloveniji takoj po vojni dogajale tudi tragične stvari. Toda prepričan sem, da se vsak Slovenec, ki skuša zanikati dejstvo, da je povojna Jugoslavija (in v njej Slovenija) zgrajena na protifašizmu (tudi italijanska republika temelji na protifašizmu!) obnaša popolnoma neodgovorno. Vendar je treba poudariti, da je mobilizacija ljudi za protifašistični odpor potekala s poudarjanjem nacionalnega in družbenega osvobajanja. Prepričan sem, da v kakršni koli drugi varianti verjetno Slovenije danes ne bi bilo oziroma bi bila razdeljena med Avstrijo in Italijo.

Kajti prav skozi proces tega dvojnega osvobajanja je bilo zgrajeno institucionalno ogrodje, čeprav nabit tudi s protislovji za reprodukcijo slovenstva. Pretežni del institucij, s katerimi Slovenija danes razpolaga, je bil zgrajen po 2. svetovni vojni. Vse tisto, za kar Francozi pravijo, da drži skupaj proizvod narodne moči (univerze, knjižnice, šolski sistem, mediji, raziskovalni inštituti itd.), je bilo skoraj v celoti ustvarjeno po drugi svetovni vojni. Ko s tega vidika opazujemo razvoj Slovenije, lahko ugotovimo, da je bilo celotno institucionalno ogrodje za samostojno slovensko državo oblikovano tudi kot rezultat protifašističnega boja in družbene transformacije po drugi svetovni vojni. Krute usode posameznikov, pa tudi politične deviacije, ki seveda še danes bremenijo v našem primeru slovenski narod, na noben način ne morejo spremeniti okvirov zgodovinskih scenarijev in odrešiti avtorjev, ki so take scenarije načrtali, in s tem celo deviacije tistih, ki so se tem scenarijem uprli.